

Indledningen er redigeret af Jon Tafdrup, Vanja Thaulow og Steen Tullberg

Tilsyn ved

Denne pdf er en læseversion af værkets indledning. Værket findes digitalt med punktkommentarer, tekstredegørelse og faksimiler på www.grundtvigsværker.dk

PDF ved Kim Steen Ravn

Copyright: *Grundtvigs Værker* 2024

Indledning til

Tale til Folkeraadet om Dansk Kirkefrihed

ved Jens Rasmussen

Indhold

- 1 Indledning
- 2 Debatten om sognebåndsløsning
- 3 Konfrontationen med Mynster
- 4 Grundtvigs kirkesyn i 1830'erne
- 5 Tale til Folkeraadet
 - 5.1 Forordet. Polemik med C.T. Engelstoft
 - 5.2 Kommentarer til nederlaget i Roskilde Stænderforsamling, 1838 (s. 1-15)
 - 5.3 Forslag om en fri statskirke og kritik af gejstligheden (s. 16-27)
 - 5.4 Argumenterne i Roskilde Stænderforsamling for afvisning af sognebåndsløsning (s. 28-47)
 - 5.5 Afslutning: Ophævelse af sognetvangen (s. 48-55)
- 6 Teologen Chr. H. Kalkars forargelse
- 7 Senere lovgivning om sognebåndsløsning (1855)
- 8 Anvendt litteratur

1 Indledning

I *Tale til Folkeraadet om Dansk Kirkefrihed* fra 1839 er Grundtvigs holdninger gennem 1830'erne opsamlet og givet en skærpet form. Dette skrift er ofte oversat og må karakteriseres som kirkepolitisk med kravet om en fri statskirke. Baggrunden er ikke mindst ønskerne udtrykt i *Nordens Mythologi* (1832) og *Den Danske Stats-Kirke upartisk betragtet* (1834) om borgerlig (dvs. samfundsmæssig og statsborgerlig) frihed til egne valg i åndelige forhold, f.eks. frihed til religiøs tro (liturgi og bekendelse), hvilket Grundtvig kalder samvittighedsfrihed. Det er borgerstaten, som med love og regler sætter rammer om den åndelige kamp, som skal foregå uden skår i

samvittighedsfriheden. I Grundtvigs frie statskirke skal der således gives frihed for den enkelte borger til at kunne løse sognebånd til en anden præst end sognets præst. *Tale til Folkeraadet* er også påvirket af den samtidige kirkepolitiske situation, hvor Grundtvig led nederlag med forslaget om sognebåndsløsning, som 11. december 1838 blev nedstemt i Østifternes Stænderforsamling i Roskilde (herefter: Roskilde Stænderforsamling), det som Grundtvig kalder 'Folkeraadet'. Grundtvig sad ikke selv i stænderforsamlingen, men hele forhandlingen har han læst i *Stændertidende* (1838, 1. række, sp. 255-270; 2. række, sp. 1137-1245), hvilket afspejler sig i hans mange polemiske kommentarer i *Tale til Folkeraadet*.

Skriftet er ikke en egentlig tale, idet Grundtvig aldrig afholdt den, men i stedet en tale, som Grundtvig forstiller sig at have holdt for stænderforsamlingen, hvis han havde været til stede. Den handler om præstefrihed og et frit forhold mellem borgerstaten og menighederne i statskirken, der karakteriseres som "et aldeles verdsligt og juridisk Begreb" (s. 13). For Grundtvig er selve begrebet 'statskirke' ikke kun begrænset til kristne sammenhænge (Lyby 1993, s. 220). Han ønsker en kirkeordning, hvor statskirken blot er en juridisk-økonomisk ramme om selvstændige bekendende menigheder. Med andre ord skal statskirken kun tage sig af de ydre anliggender (jura, økonomi og administration), mens de selvstændige menigheder og præsterne skal have fuld frihed i deres indre anliggender omkring lære, liturgi m.m. Præst og menighed skal frit kunne mødes på tværs af sogneskel. Vigtig er således præstefriheden og menighedsfriheden, som bliver formuleret i Grundtvigs forslag til sognebåndsløsning.

2 Debatten om sognebåndsløsning

Forslaget om sognebåndsløsning havde Grundtvig forsøgt at fremføre så tidligt som i 1827 i tredje del af skriftet *Om Religions-Frihed*, som dog af andre grunde blev pålagt censur, beslaglagt og først frigivet i 1866. Herefter fremførte Grundtvig det samme forslag i *Theologisk Maanedsskrift* i 1828 i *anmeldelsen af Psalmer og aandelige Sange af Thomas Kingo*. Op gennem 1830'erne skrev Grundtvig fortsat om sit forslag, især i sine skrifter fra årene 1832-1834 og i forbindelse med afholdelsen af Roskilde Stænderforsamling i 1835-1836. I 1838 kom det til en alvorlig konfrontation i stænderforsamlingen om forslaget, hvilket fik indflydelse på Grundtvigs skærpede formuleringer i *Tale til Folkeraadet* fra starten af 1839 (Rasmussen 2009, s. 160-162).

I Roskilde Stænderforsamling, der havde sin samling fra den 24. september til den 24. december 1838, blev der indbragt syv andragender om Grundtvigs forslag angående sognebåndsløsning. Magister J.C. Lindberg, Grundtvigs nærmeste allierede, havde gjort et stort forarbejde, dels med rejser for at samle adresser blandt de vakte for sognebåndsløsning, sendt til Roskilde Stænderforsamling, dels ved at gøde jorden for sognebåndsløsning hos forsamlingens medlemmer. Andragenderne blev sendt af vakte kredse i København, af grundtvigske præster fra Sydvestsjælland og af magister Lindberg.

Biskop J.P. Mynster blev valgt som formand for den nedsatte stænderkomité, der behandlede de syv andragender, og udvalgsbetænkningen kom Grundtvig og hans

meningsfæller i møde med forslag om sognebåndsløsning ved konfirmation og altergang; Grundtvigs ven, Roskilde Stænderforsamlings vicepræsident og komitémedlem, F. Treschow, indgav mindretalsvotum med ønsket om samme frihed ved dåben. Komitéens flertal accepterede en delvis ordning. Grundtvig er senere i *Tale til Folkeraadet* ikke tilfreds med denne halve løsning og vurderede, at Mynster blot havde følt sig presset til imødekommenhed. Både udvalgsbetænkning og de syv andragender om fuld sognebåndsløsning blev imidlertid nedstemt af et flertal i stænderforsamlingen, som havde lyttet til Københavns gejstlige Konvents afvisning i et tilsendt brev (petition). På konventets møde den 5. november 1838 var præsterne (undtagen provst E.C. Tryde) blevet enige om at betvivle stænderforsamlingens kompetence til at behandle en ren kirkelig og geistlig sag, uden at landets gejstlighed var blevet hørt (Rasmussen 2009, s. 165). Det var især biskop Mynster, som i offentligheden blev skældt ud, fordi Grundtvig og hans tilhængere anså Mynster som hovedmodstanderen (Baagø 1958, s. 305-317; Rasmussen 1999, s. 206-210; jf. Jensen 1934, s. 566-570). Grundtvigs redegørelse for udviklingen i Roskilde Stænderforsamling og hans kritik bliver fremført i *Tale til Folkeraadet*.

I tiden efter Roskilde Stænderforsamlings afvisning af sognebåndsløsning rejstes debatten, bl.a. i artiklen "Fragment af en Dagbog fra en Reise", trykt over to numre i *Dansk Folkeblad*, den 23. og 30. november 1838. Grundtvig svarede i artiklen "Pudsigheder i Folkebladet om Sogne-Baand og Samvittigheds-Frihed", som blev trykt i *Kjøbenhavnsposten*, den 16. december 1838. Samme artikel genoptrykt kort efter i *Nordisk Kirke-Tidende*, nr. 52, den 30. december, hvor redaktøren Lindberg i en note oplyste, at bag den anonyme artikel i *Dansk Folkeblad* stod C.T. Engelstoft (Grundtvig 1838b, sp. 821).

Grundtvig kommenterede videre på Engelstofts "Dagbog" i *Tale til Folkeraadet*, hvor han i sin indledning imødegik Engelstofts opfattelse af ordet samvittighedsfrihed. Engelstoft mente i *Dansk Folkeblad*, at dette ord ikke udelukker, at man skal underordne sig det bestående kirkefællesskab (1838, s. 199 f.). For Grundtvig er der med udtrykket samvittighedsfrihed ikke tale om en leg med ord, som Engelstoft mener det: "Alle slige *Ordspil* tabe imidlertid deres Skin og røbe deres Tomhed, saasart Man anvender dem paa det virkelige Liv" (s. IV), for i virkelighedens verden begrænses samvittighedsfriheden, f.eks. hos jøderne, hvis "vi end nødte dem til at lade sig selv og deres Børn døbe, undervise, confirmere" (s. IV).

Ikke alene Engelstoft kommenterer Grundtvigs forslag til sognebåndsløsning, det samme gør professor H.N. Clausen, der i *Maanedsskrift For Litteratur* havde forholdt sig til flere indlæg om sognebåndsløsning, skrevet i 1836-1837 i sammenhæng med Roskilde Stænderforsamlings behandling af sagen i 1836. Clausen kommenterer bl.a. artikler af den grundtvigske sognepræst P.A. Fenger og biskop Nicolai Faber. Modsat Fenger holder Clausen fast i en delvis ordning, hvor alene enkelte efter ansøgning kan få tilladelse til at få en anden præst ved kirkelige handlinger end sognets præst. Clausen vil ikke have, at sognebåndet ophæves for alle, men kun at det ophæves for enkelte (Clausen 1838, s. 174-181). Dette er især den faktiske situation i København, som Grundtvig beskriver og kraftigt kritiserer i sin *Tale til Folkeraadet*.

3 Konfrontationen med Mynster

Tale til Folkeraadet blev udgivet i februar 1839, kort tid efter Roskilde Stænderforsamlings flertal havde nedstemt forslaget om sognebåndsløsning og Grundtvigs private samtale med biskop Mynster (Rønning, bind 3:2, s. 215).

Den private samtale med Mynster blev arrangeret pga. Grundtvigs petitioner til Det Danske Kancelli om generel tilladelse til at måtte forrette dåb, konfirmation og altergang på tværs af sogneskel og tilladelse til at måtte konfirmere sine to sønner, Johan og Svend. Grundtvig varetog på dette tidspunkt aftensangen ved Frederiks Tyske Kirke, men havde ikke ret til at forrette sakramenter eller foretage kirkelige handlinger. Inden mødet med Mynster havde Grundtvig været hos Frederik 6. for at få en anbefaling, men fik kun opbakning til at sende en ansøgning. Nytårsaftensdag 1838 aflagde Grundtvig besøg i bispegården i Nørregade for at tale sin sag. Den 10. januar 1839 fik han afslag på sit andragende, dateret 16. december 1838. Allerede i et brev til pastor Gunni Busck, den 19. januar 1839, kom Grundtvigs første reaktion på afslaget, idet han var betænkelig ved at kontakte Mynster igen: "jeg vilde saare nødig i nærmere Forbindelse med Biskoppen, som er mig saa gram" (Bech 1878, s. 223).

Mynster ville ikke give Grundtvig en særordning, der i virkeligheden handlede om sognebåndets løsning, men anbefalede Grundtvig som den bedste løsning at søge fast embede, og da Grundtvig kort efter søgte embedet i hospitalskirken i Vartov, fik han det. Denne konfrontation kan også aflæses i Grundtvigs omtale af Mynster i *Tale til Folkeraadet* (Rønning, bind 3:2, s. 218-220; Rasmussen 2021, s. 257-260).

4 Grundtvigs kirkesyn i 1830'erne

I *Tale til Folkeraadet* mener Grundtvig, at hele folkets religiøse anskuelser skulle være repræsenteret i statskirken, der forstås som en rent borgerlig indretning, dvs. en verdslig institution. Religions- og samvittighedsfrihed skulle være den grundlæggende forudsætning for alle (Rasmussen 2009, s. 16-18).

I skriftet om *Den Danske Stats-Kirke* fra 1834 fastholdt Grundtvig, at forskellige tolkninger af kristendommen skulle kunne rummes i statskirkens menigheder. I *Tale til Folkeraadet* er Grundtvigs position blevet skærpet, for nu er statskirken principielt reduceret til en borgerlig indretning. Den skærpede holdning i *Tale til Folkeraadet* fastholdt Grundtvig lige til sin død i 1872 (Lyby 1993, s. 219-223). Der skelnes mellem den borgerlige statskirke og den kristne kirke. Det er Grundtvigs opfattelse, at den kristne kirke er uafhængig af statskirken, fordi den alene er en åndelig virkelighed. Denne virkelighed krævede præstefrihed i lære og liturgi og lægfolkets ret til sognebåndsløsning.

5 Tale til Folkeraadet

5.1 Forordet. Polemik med C.T. Engelstoft

I forordet til *Tale til Folkeraadet* sætter Grundtvig fokus på forslaget om sognebåndsløsning og den aktuelle situation med Roskilde Stænderforsamlings

afvisning i 1838. Grundtvig savner midt i nederlaget en afsluttende “seierrig” tale om, at man vil fradømme den enkelte samvittighedsfrihed og fastholde sognebåndet (s. VI). Grundtvig fortsætter polemikken med Engelstoft, der har kritiseret Grundtvig for at lege med ordene: “*Sognebaand*’ er et nyt Ord, jeg selv har gjort, til at betegne *Trældommen* i det *Aandelige*, ligesom *Stavnsbaand*’ betegner den i det *Legemlige*” (s. V). Herefter siges, at sognebånd handler om alt, hvad der binder os til et sogn, såsom kirke og præst. Forordet er dateret hvide tirsdag 1839, dvs. 12. februar.

5.2 Kommentarer til nederlaget i Roskilde Stænderforsamling, 1838 (s. 1-15)

Grundtvig adresserer sin tale til Roskilde Stænderforsamlings præsident, professor Joachim Frederik Schouw. Han glæder sig over, at et forslag om “Borger-Ret” til jøderne, dvs. valgbarhed til stænderforsamlingen, har opnået et lille flertal (s. 1; Lausten 2005, s. 348-361, 369-371).

Anderledes gik det desværre med “Lutheranernes Bøn” om sognebåndsløsning, hvor hovedmodstanderen, papirfabrikant J.C. Drewsen, og en ven af forslaget til sognebåndsløsning, amtmand F. Tillisch, omtales (s. 1).

Årsagen til nederlaget angives at være de københavnske præsters brev til Roskilde Stænderforsamling, hvor de stænderdeputerede bliver advaret mod forslaget. Brevet finder Grundtvig dog lærerigt. Biskop Mynster, kongeligt deputeret og formand for stænderkomitéen, som har behandlet forslaget om sognebåndsløsning, er i Grundtvigs forståelse sammen med ovennævnte brev årsagen til forslagets afvisning: “Det blev da Følgen af at Raadet hørde *sin* Geistlighed, som Man siger, den Liberaleste i hele Kongeriget, og hvad skulde da vel Frugten blive, hvis Majestæten hørde *sin* Geistlighed, med samme Biskop og Hovedstadens Præsteskab i Spidsen, hvad, uden en Skærpelse af Tvangs-Retten” (s. 5). Grundtvig nævner dåb, konfirmation, altergang og vielse, hvor menigheden var forpligtet på sogn og præst, dvs. omfattet af tvangsretten, der dog aldrig er anerkendt af den danske regering i og med, at man i København uden at høre sognepræsterne udstedte bevillinger til at få udført kirkelige handlinger “udensogns” (s. 6).

Trods nederlaget i Roskilde Stænderforsamling ser Grundtvig lyst på fremtiden: “et Nederlag, der spaaer en afgjørende Seier, er mig langt kiærere end en halv Seier” (s. 8). Forslaget om sognebåndsløsning er i sig selv et kæmpeskridt for “*Samvittigheds-Sagen* [...] da den [...] kom til at gaae fra Mund til Mund hos Læg og Lærd” (s. 10). Sagen “vandt midt i Raadet varme Venner og veltalende Forsvarere, og bragde selv Biskop *Mynster* til at vakle” (s. 10). Grundtvig anså sig selv og *Lindberg*, “som den forhadte Kirkes sidste Kæmper i Marken!” (s. 11).

Grundtvig fremhæver tidens indgroede fordomme “baade mod *virkelig* Samvittigheds-Frihed, mod os saakaldte overdreven Retroende (Ultra-Orthodoxer) og mod mig især”, men mener samtidig, at “ingen Fordom burde have mindste Vægt i saa klar og fælles gavnlige en Sag” (s. 13). Herefter fremhæves hr. kancelliråd Søren Hempel (Odense). Grundtvig vurderer, at Hempels “Anskuelse af det *Borgerlige Selskabs* Forhold til *Geistligheden*” er papistisk (katolsk, her et skældsord), da han

som katolikkerne mener, at “den verdslige Øvrighed skal lade *Geistligheden herske* over deres Undersaatters *Samvittighed*”. Som protestant må man derimod stå fast på, at den myndighed, som de gejstlige har, den har de alene fået overdraget af den verdslige myndighed og “paa ingen Maade i Kraft af deres Embede, som Lærere i *Christi Kirke*” (s. 15).

5.3 Forslag om en fri statskirke og kritik af gejstligheden (s. 16-27)

Grundtvig siger utvetydigt, at en fri statskirke burde være en borgerlig økonomisk ramme (religionsanstalt) om alle menigheder:

Stats-Kirken [...], hvor en vis Geistlighed, den være christelig, jødisk, tyrkisk [dvs. muslimsk] eller hedensk, har visse bestemte *Pligter* og *Rettigheder*, *Indkomster* og *Virkekredse*, det er et aldeles *verdsligt* og *juridisk* Begreb, ligesaa forskielligt som Loven derom i de forskiellige Riger, og samme Foranderlighed underkastet som alle andre borgerlige Indretninger, hvis Opkomst og Undergang, Bestandighed eller Omskiftelse vist nok, som hele Verden, i Grunden styres af *Forsynet*, men beroe dog nærmest til enhver Tid paa vedkommende Regjering og Folks herskende Anskuelse (s. 16).

Hermed siger Grundtvig ikke, at den danske statskirke skulle kunne omfatte disse andre religioner, han anvender blot begrebet ‘statskirke’ bredt og begrænser det ikke til kristne sammenhænge (Lyby 1993, s. 220). Grundtvigs skelnen mellem det åndelige (Jesu Kristi Kirke) og det verdslige (statskirken), dvs. den indre og ydre kirke, er en fælles begrebsforståelse for alle lande og riger. I Danmark skal den verdslige statskirke indrettes sådan, at der er plads til kristne menigheder med forskellig tro og bekendelse.

Efter denne definition af statskirken som et verdsligt og juridisk begreb retter Grundtvig sin kritik mod statsgejstligheden. Den er “en *Skabning* af den *Danske Regjering*, som har Ret til at ophæve eller omdanne vor Stats-Kirke, og gjøre den enten saa tvungen eller saa fri, saa herskende eller saa tjenende, som den behager”. Nu er tidspunktet til at omdanne statskirken, da præsterne med deres “*Tvangs-Ret*” kun er en utålelig plage (s. 17). Grundtvig fremhæver, at historien vidner om, at Danmark har været et frit kongerige, siden Ansgar fredeligt fik tilladelse til at begynde sin mission i landet. Skiftende kongers forskellige trosanskuelse ændrer ikke på det forhold, at statsgejstligheden til enhver tid er underlagt kongen (s. 18).

Udviklingen af statskirken siden reformationen beskrives, og det fastslås, at “*alle Landets Indbyggere borgerlig* forpligtedes til at være Medlemmer af *Stats-Kirken*” (s. 19). Pointen fra Grundtvigs side er, at der var fastsat en tro både for gejstligheden og folket, “hvor *Sognepræsterne* ei vovede at forandre det Mindste, saa Aaget var eens for Alle” (s. 20). Men det forandres snart, idet Christian 5.s *Danske Lov* påbød, at folket skulle modtage sakramenterne i sognekirken, og herefter begyndte sognetvangen. I 1700-tallet indførtes sognepræstens eneret til at konfirmere sognets ungdom. Denne tvangsret i tros- og samvittighedssager er for Grundtvig blevet uudholdelig. Han spørger retorisk: “skulde da vi gammeldags *Lutheraner* være de Eneste, der, under disse Omstændigheder, finde de ikke blot *dødelige* men idelig *omflyttende* Sogne-Præsters *Tvangs-Ret* i Troes og Samvittigheds-Sager *utaalelig*” (s. 23). Grundtvig fastholder, at han selv ønsker at “være fri Præst for en Menighed saa

fri, som de Christnes var i Begyndelsen” (s. 23).

Grundtvig havde ved Roskilde Stænderforsamlings start i september 1838 tilsendt forsamlingen sit skrift fra 1834, *Den Danske Stats-kirke upartisk betragtet*, som indeholdt et forslag om præstefrihed. Det var dette forslag, som magister Lindberg havde formuleret i sit andragende til stænderforsamlingen sammen med Grundtvigs forslag om menighedsfrihed, dvs. sognebåndsløsning, forstået som et samlet forslag om en fri statskirke.

Forslaget om præstefrihed var blevet forelagt den nedsatte stænderkomité, som havde afvist en forhandling i sammenhæng med en sognebåndsløsning for lægfolk, selvom “dette *Freds-Forslag* er ægte *Dansk*” (s. 24). Igen hentydes til “Hr. Biskoppen” med hans uheldige indflydelse. Alt hvad magister Lindbergs forslag opnåede i Roskilde Stænderforsamling var en beskyldning fra biskop Mynster om tilsidesættelse af “den *Augsburgske Confession* og det *Apostoliske Symbolum*” (s. 24), hvilket Grundtvig er utilfreds med.

Herefter vender Grundtvig tilbage til tiden omkring 1832, hvor han selv og de gammeldagstroende havde foreslået at udtræde af statskirken. Siden begyndte han “halv i Fortvivlelse” at overveje, om en lille forandring i retning af “den *nødvendigste Frihed*” inden for statskirken sikret af sognebåndsløsning og præstefrihed kunne praktiseres (s. 26). Vigtigst er det, at “Kirkefreden blev sluttet paa de Vilkaar, at hver kunde beholde sin Tro” (s. 27). Samtidig afviser Grundtvig Mynsters beskyldning om, at han med sit forslag bryder Kongeloven og forpligtelsen på Den Augsburgske Bekendelse.

5.4 Argumenterne i Roskilde Stænderforsamling for afvisning af sognebåndsløsning (s. 28-47)

Roskilde Stænderforsamlings afvisning af forslaget om sognebåndsløsning bliver begrundet med “alle de ‘Kirkeløse’ [dvs. folk, der ikke kommer i kirken, eller som ikke slutter sig til noget kirkesamfund], Man formoder, Sogne-Friheden vilde skabe, og peger paa *Hovedstaden*, som et advarende Exempel” (s. 31). Hertil svarer Grundtvig “Raadet”, at allerede nu er ikke alene københavnske kirker tomme ved gudstjenesterne, det er tilsvarende købstadskirkerne, f.eks. Roskilde Domkirke, og mange sognekirker på landet. Den nuværende kirketvang “er altsaa i det Mindste ligesaa slet en Kirkeværge som *Friheden*” (s. 31). Derfor er det bedre med sognebåndsløsning, så sognefolk finder en præst efter deres hjerte.

Grundtvig underbygger sin holdning ved at pege på, at det er tilladt “Kirkeløse” i København at søge andre kirker end deres sognekirke, og det fremmer kirkegangen. Han nævner Mynsters situation: “I Hovedstaden selv er der vist heller ikke mindste Tvivl om, at jo f. Ex. Mange, som hørde til de Kirkeløse, da Præsten i *Spjellerup* [dvs. Mynster] blev *Capellan* ved *Frue-Kirke*, ved Hjælp af *Sogne-Friheden* knyttede sig til ham, saa jeg kan slet ikke begribe, hvorledes netop denne Hædersmand, nuværende Biskop *Mynster*, saa aldeles kan miskiende Frihedens *rimelige* Følger, som visselig ei er en Skabelse men en Omskabelse af de Kirkeløse” (s. 32).

Dernæst behandles forholdene for københavnske konfirmander, som i 1825 var blevet

indskrænket. Fra 1825 var børn fra private skoler, især med uformuende forældre, bundet til sognepræsten. Det, finder Grundtvig, klinger hult, for årsagen er ikke sociale hensyn, men derimod kirketvang (s. 34).

Grundtvig fremfører den pointe til forsvar for sognebåndsløsningen, at ordningen med at vælge frit mellem statens præster ikke kan misbruges, medmindre de københavnske præster gør det ved at suge alle “de daarlige Confirmander” til sig (s. 33). Argumentationen i Roskilde Stænderforsamling, at friheden giver flere dårlige konfirmander, er ikke rigtig, for uanset om der hersker sognetvang eller sognefrihed, vil man risikere at have de dårlige konfirmander, mener Grundtvig.

Grundtvig tager også afstand fra advarslen mod gudelige forsamlinger i private hjem, fordi disse fremmer brugen af anden præst end sognepræsten til kirkelige handlinger og gudstjeneste med altergang. Han mener, at “*Frihed* tjener slige Forsamlinger bedre end *Tvang*”. Polemisk siges, at “selv de daarligste gudelige Forsamlinger paa *fri Haand* [er] langt tjenligere end de *Tvungne*” (s. 39).

Kendt er Grundtvigs udtalelse om de hældørede (dvs. meget andægtige) pietister:

Vist nok kan Verden bedre lide de lystige Fyre, hvor gale de end gjør dem [dvs. hvor vanvittigt, de end opfører sig], end de surmulede Hældører, hvor spage de end er, og jeg er i denne Henseende selv lidt af et Verdens-Barn; men at Folk, naar de har *Lyst*, ei skulde have *Lov* til at samle sig ligesaa frit om en *Bibel*, om Luthers *Postil* og Brorsons *Psalmebog*, som om *Fiolen*, om *Flasken* og *Klørknegt*, det gaaer langt over min Forstand (s. 39).

I øvrigt har Grundtvig lagt mærke til, at hvor præsten fastholder sognetvangen over for almuen, forøger det forsamlingsvæsenets omfang. Situationen er, at når de vakte bliver utilfredse med deres sognepræst og ikke må knytte sig til en anden præst pga. sognetvangen, så vil forsamlingsvæsenet vokse. Grundtvig er fast overbevist om, at denne “Slags gudelige Forsamlinger vilde hardtad ganske forsvinde, naar Man holdt op at forfølge dem og gav *fri Adgang* til *Sacramenterne*, hvor de forrettedes til *Opbyggelse*” (s. 40).

De københavnske præsters brev mod sognebåndsløsning har Grundtvig heller ikke noget til overs for. Det samme gælder biskopperne, når de giver anbefaling (kollats) til en præst, som er modstander af de gammeldagstroende i et sogn, hvormed de bidrager til at skabe uro. Grundtvig nævner både de vakte på øerne og i Østjylland (de sidste fik senere tilnavnet ‘de stærke jyder’) og finder i det hele taget, at det “har bragt Almuen til enten at falde i Fortvivlelse eller nedsynke i Ligegyldighed for alt Kirkeligt” ved præsters “steendøde Prækener og indbankede Lærebøger, og endelig ved Banlysningen af liflige Psalmer” (s. 47).

5.5 Afslutning: Ophævelse af sognetvangen (s. 48-55)

Grundtvig mener, at folket, kirkeligt betragtet “ligger i en farlig Sygdom, der trænger til hurtig Hjælp” (s. 48). Sygdommen hedder sognetvangen. Derfor opfordrer han afslutningsvis til følgende: “lad os eenstemmig bede Majestæten: *allernaadigst ophæve al Tvang ved Sacramenterne og Confirmationen, saa Folket derved frit kan*

henvende sig til hvilkensomhelst lovlig kaldet og beskikket Præst, naar kun de befalede Forskrifter om Fødslers Anmeldelse for Sogne-Præsten iagttages [dvs. overholdes], og vedkommende Kirkebetjente Intet fragaaer i deres lovlige Indtægter! / Dette er min Trøst over det forestaaende Nederlag, dette mit velgrundede Haab om Sognebaandets Løsning” (s. 49). Det drejer sig om at ophæve sognetvang og give folket en fælles frihed.

Imidlertid har sognebåndsløsningen ikke sin fulde betydning i en fri statskirke, før den følges op af præstefriheden (s. 50 f.). Grundtvig frygter for, at de gamle kirkelove påtvinger præsterne og lægfolket én bestemt liturgi og dogmatik, hvilket berører de gammeldagstroende præster og vakte deres samvittighed. Han appellerer derfor til kongen, “en gammel, trofast Ven paa Thronen”, om at forsvare samvittighedsfriheden, så der bliver “*Lande-Fred*”, hvilket i Grundtvigs forståelse handler om: “borgerlig Enighed trods al kirkelig Forskiellighed” (s. 52).

Regeringen må ikke fastholde et ritual uden valgmuligheder, dvs. blot bevare “*Skinnet af en Troes-Eenhed*” (s. 54). Dette frygter Grundtvig pga. den forestående ritualrevision, der af kongen er lagt i biskop Mynsters hænder, og som Grundtvig i slutningen af året 1839 offentligt kritiserer i *Frisprog mod H.H. Hr. Biskop Mynsters Forslag*.

6 Teologen Chr. H. Kalkars forargelse

Chr. H. Kalkar var fra 1827 overlærer i Odense og fra 1843 sognepræst i Gladsaxe. Han udgav i april 1839 *Nogle smaa Afhandlinger om kirkelige Anliggender*, der alle relaterede til sognebåndsløsningssagen. Først skriver han mod Grundtvigs skrift *Tale til Folkeraadet* (s. 1-27), dernæst giver han en historisk oversigt over “Sognebaandets Historie i den christne Kirke” (s. 28-39), hvor han forsøger at imødegå Grundtvigs opfattelse af, at sognetvungen ikke er ældre end Christian 5.s Lov. Endelig drejer den tredje afhandling sig om de forelæsninger, Kalkar i vinteren 1838-1839 holdt i Odense om den kristne tro (s. 40-65).

I disse små afhandlinger viser Kalkar, der i disse år optræder som lærd forfatter, at han mestrer den polemiske genre, her rettet mod Grundtvigs frie statskirke. Kalkar er en hengiven tilhænger af biskop Mynster, der havde været hans åndelige vejleder, da han, der var født jøde, blev døbt og konverterede til kristendommen i 1823. Kalkars første indlæg i sin lille bog, “Tale mod Pastor Grundtvigs om dansk Kirkefrihed”, er et forsvar for gejstligheden og ikke mindst en forargelse over Grundtvigs behandling af Mynster: “Hvor *uretfærdig* er ikke Beskyldningen imod Biskop *Mynster*, som egentligen ikke drev paa, at Sagen skulde falde” (s. 5). Ligeledes skrev Grundtvig om, “*hvorlidet Geistligheden i det Hele har Medlidenhed ved Smaafolks Samvittighed*” (s. 3), hvortil Kalkar udbryder: “Hvad er dette dog for en uhyre Beskyldning mod den Stand, hvem Ordets Forkyndelse og Omsorgen for Menighedens Sjele er betroet?” (s. 3). I denne stemning gendriver han Grundtvigs skrift.

7 Senere lovgivning om sognebåndsløsning (1855)

Grundtvigs håb til fremtiden gik delvis i opfyldelse efter systemskiftet i martsdagene 1848, hvor Danmark gik fra enevælde til repræsentativt folkestyre. Kultusminister C.C. Hall valgte i foråret 1855 – for at være imødekommende over for grundtvigianerne og bondevennerne (en alliance mellem medlemmer af de liberale og bonde- og husmandsbevægelsen) – at gennemføre loven om sognebåndsløsning, som blev vedtaget i Rigsdagen.

Lige siden forslaget om sognebåndsløsning faldt i Roskilde Stænderforsamling i 1838, havde det været en del af de politiske forhandlinger om folkekirken. I Den grundlovgivende Rigsforsamling 1848-1849, og derefter i 1853, i kirkeforfatningskommissionens samlede lovforslag til kirkeligt selvstyre, førte forhandlingerne dog ikke til et resultat. Lovkomplekset fra kirkeforfatningskommissionen mødte så megen modstand, at Hall til sidst nøjedes med at gennemføre loven om sognebåndsløsning.

8 Anvendt litteratur

- Baagø, Kaj (1958) *Magister Jacob Christian Lindberg. Studier over den grundtvigske bevægelses første kampe*. København.
- Bech, Henrik udg. (1878) *Gunni Busck, et Levnedsløb i en Præstegaard. Anden, forøgede Udgave*. København.
- Clausen, H.N. (1838) “Tillæg” i *Maanedsskrift for Litteratur*, bind 20, s. 174-181. København.
- [Engelstoft, C.T.] (1838) “Fragment af en Dagbog fra en Reise” i *Dansk Folkeblad*, nr. 45-46, 23. november, s. 188-192; nr. 47-48, 30. november, s. 195-200. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1828) “[Anmeldelse af] Psalmer og aandelige Sange af Thomas Kingo, samlede og udgivne af P.A. Fenger” i *Theologisk Maanedsskrift*, bind 13. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1832) *Nordens Mythologi eller Sindbilled-Sprog historisk-poetisk udviklet og oplyst*. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1834) *Den Danske Stats-Kirke upartisk betragtet*. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1838a) “Pudsigheder i Folkebladet om Sogne-Baand og Samvittigheds-Frihed” i *Kjøbenhavnsposten*, nr. 346, 16. december, s. 1391-1393. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1838b) “Pudsigheder i Folkebladet om Sogne-Baand og Samvittigheds-Frihed” i *Nordisk Kirke-Tidende*, nr. 52, 30. december, sp. 821-828. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1839) *Frisprog mod H.H. Hr. Biskop Mynsters Forslag til en ny Forordnet Alterbog*. København.

- Grundtvig, N.F.S. (1866) *Om Religions-Frihed. (Tredie og sidste Stykke). Slutningen af en Afhandling i Theologisk Maanedsskrift, 8de Bind. Trykt 1827. Undertrykt samme Aar. Løsladt 1866.* København.
- Jensen, Hans (1934) *De danske Stænderforsamlings Historie 1830-1848, bind 2: Stænderforsamlingernes virksomhed og Betydning fra 1838 indtil 1848.* København.
- Kalkar, C.H. (1839) *Nogle smaa Afhandlinger om kirkelige Anliggender.* Odense.
- Lausten, Martin Schwarz (2005) *Frie jøder. Forholdet mellem kristne og jøder i Danmark fra Frihedsbrevet 1814 til Grundloven 1849.* København.
- Lyby, Thorkild C. (1993) "Grundtvigs tanker om præstefrihed – og grundtvigianernes" i *Ordet, kirken og kulturen. Afhandlinger om kristendomshistorie tilegnet Jakob Balling*, red. Carsten Bach-Nielsen m.fl., s. 214-235. Aarhus.
- Rasmussen, Jens (1999) *J.P. Mynster. Sjællands biskop 1834-1854. Kampen for en rummelig kirke. Forholdet til N.F.S. Grundtvig og Grundloven.* Odense.
- Rasmussen, Jens (2009) *Religionstolerance og religionsfrihed. Forudsætninger og Grundloven i 1849.* Odense.
- Rasmussen, Jens (2021) "Mynsters forhold til Grundtvig. Deres indbyrdes kampe" i *Tidsskriftet Fønix*, s. 248-271. København. Klik [her](#) for en elektronisk udgave (11. februar 2022).
- Rønning, Frederik (1912) *N.F.S. Grundtvig. Et bidrag til skildring af dansk åndsliv i det 19. århundrede*, bind 3:2. København.
- Stændertidende (1838), 1. række, se *Tidende for Forhandlingerne ved Provindsialstænderne for Sjællands, Fyens og Lollands og Falsters Stifter samt for Island og Færøerne. 1ste Række.* København.
- Stændertidende (1838), 2. række, se *Tidende for Forhandlingerne ved Provindsialstænderne for Sjællands, Fyens og Lollands og Falsters Stifter samt for Island og Færøerne. 2den Række.* København.
- *Tidende for Forhandlingerne ved Provindsialstænderne for Sjællands, Fyens og Lollands og Falsters Stifter samt for Island og Færøerne. 1ste Række: Journal over de daglige Forhandlinger (1838).* København & Roskilde.
- *Tidende for Forhandlingerne ved Provindsialstænderne for Sjællands, Fyens og Lollands og Falsters Stifter samt for Island og Færøerne. 2den Række: Behandling og Afgjørelser af de Sager, der ere tagne under*

Overveielse af Committeer (1838). København & Roskilde.